

**ДОВЕРИЕ И ВЯРА. ФИЛОСОФСКИ ЕЛЕМЕНТИ В ПРОГРАМА РЕЛИГИЯ
(НЕКОНФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ, 1-12 КЛАС)**

ИВАН КОЛЕВ

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ivangkolev@gmail.com

**TRUST AND FAITH. PHILOSOPHICAL ELEMENTS IN RELIGION
CURRICULUM (NON-CONFESSIONAL EDUCATION, GRADES 1-12)**

IVAN KOLEV

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Abstract

The article makes a brief presentation of the philosophical ideas that are implanted in the Religion (non-confessional education, grades 1-12) program: disciplinary names, concepts from the vocabulary of philosophical ethics, using the methodology of *Philosophy for Children*, considering the life world of children as a foundation for making sense of topics and problems that they encounter in their daily lives.

Key words: Philosophy, ethics, trust, faith, Philosophy for children, life world, situation

Прецишен опит. В Царска България обучението по религия (под заглавия *Вероучение* и *Закон Божи*) е било провеждано по тематика, която е близка до тази на *Православния катехизис*. В България най-широко разпространение има *Катехизиса*, издаден през 1930 г. от Светия Синод и съставен на основата на *Катехизиса* на митрополит Филарет (Дроздов), чието първо издание е през 1913 г. През 1943 г. е издаден *Православен катехизис* с автор протопрезвитер Георги Шавелски. В епохата на социалистическа България през 1983 г. по решение на Светия Синод е възложено на проф. Тотю Коев да състави нов *Православен катехизис*, който излиза през 1983 г. Съдържанието на този *Катехизис* е разделено на три части, съобразно висшите християнски добродетели: Вяра-Надежда-Любов. След политическите промени през 1989 г. в България протестантски организации разпространяваха *Детска Библия*, която се раздаваше безплатно на учители и ученици с образователна цел. Нито *Катехизис*, нито

Вероучение, нито *Закон Божи*, нито *Детска Библия* като съдържание и подход са близки до замисъла, вложен в програма *Религия (неконфесионално обучение)*.

Въвеждане на програмата.

Предисловие. За въвеждане на предмет Религия в училищното образование се заговори още в началото на 90-те години, но нормативно предметът беше въведен през 2018 г. През този период има множество опити за преподаване – основно чрез избираеми предмети в трите степени на училищното образование. През 1996 г. Димитър Петров, тогава учител по философия във Френската гимназия в София, издаде първи том от замисления от него тритомник *Световни религии*, който се ползваше в гимназиалния етап за часовете по философия под формата на СИП (Свободноизбираем предмет). В някои училища се изучаваше *Добронравие* (напр. в НУКК, Горна баня). Много книги (над 20) по религия за деца написа Валентина (Друмева), игуменка на Калоферския девически манастир „Св. Въведение Богородично“. Много години тя организираше неделни училища по религия за деца от Калофер и региона. Подобна дейност имаше в София, Варна и на други места.

Първи вариант. През 2007 г. по инициатива на проф. Георги Бакалов, историк-византолог, завършил семинарията в Черепиш, беше сформирана работна група, която да създаде учебна програма за неконфесионално преподаване на образователния предмет Религия. Проф. Бакалов беше председател на работната група, в която участваха още: проф. Климентина Иванова, Факултет славянски филологии, СУ „Свети Климент Охридски“, доц. Божидар Андонов, Богословски факултет, СУ „Свети Климент Охридски“, доц. Павел Павлов, Богословски факултет, СУ „Свети Климент Охридски“, доц. Димитър Попмаринов, Богословски факултет, Великотърновски университет, доц. Павел Павлович, Факултет за източни езици, СУ „Свети Климент Охридски“, д-р Даниела Калканджиева, Институт за изследване на религиите, гл. ас., д-р Иван Колев, Философски факултет, СУ „Свети Климент Охридски“, Биляна Христова, учител, Светлана Върбанова, учител.

Аз се включих в работната група, воден убеждението, че трябва да има повече „образование в ценности“ в българското училище, понеже състоянието на културата и

обществото показваше, че наличните учебни предмети не могат да компенсират този културен и обществен дефицит.

След едногодишна работа през 2008 г. беше съставена учебна програма с обем 41 страници, предлагаща обучение от 1 до 12 клас. Нейната тематична структура се запази и в следващия вариант.

Към идеята за въвеждане на предмет *Религия (неконфесионално обучение)* имаше и критики, които идваха от различни страни. От една страна секуларно настроени учени и граждани, които бяха убедени, че наличието на такъв предмет не е уместно и противоречи на духа на секуларизация и на модерното образование. От друга страна двама от митрополитите на Българската православна църква категорично възразяваха срещу проекта и настояваха да се изучава само един предмет *Религия (Православие)*. Министерството на образованието и науката в лицето на министър Даниел Вълчев подкрепяше проекта и бяха организирани няколко публични обсъждания. В крайна сметка позицията на двамата митрополите изглежда се оказа непреодолима и проектът не беше приет.

Втори вариант. Десет години по-късно, през 2017 г., друг екип от МОН, начело с министър Красимир Вълчев, възобнови работата по проекта. За огромно съжаление на участниците в този процес проф. Бакалов почина през 2012 г. и не успя да види как една негова мечта – да се възобнови преподаването на *Религия* в училище – се сбъдва. Този път имаше три работни групи – за *Религия (Православие)*, *Религия (Ислям)* и *Религия (неконфесионално обучение)*. Участниците в работната група за *Религия (неконфесионално обучение)* бяха следните: проф. Божидар Андонов, Богословски факултет, СУ „Свети Климент Охридски” (Председател), проф. Христо Матанов, Исторически факултет, СУ „Свети Климент Охридски”, доц. Димитър Попмаринов, Богословски факултет, Великотърновски университет, доц. Иван Колев, Философски факултет, СУ „Свети Климент Охридски”, Богдан Паташев, католическа църква в България, Ваня Станчева, ст. експерт, РУО, София, д-р Камелия Славчева – Обединени евангелски църкви, д-р Ариф Абдуллах - Председател на Научноизследователския център към Висш ислямски институт. Трите работни групи създадоха три различни програми, които имаха различна структура и техните текстове имаха различен обем: *Религия (Православие)* – 103 с., *Религия (Ислям)* – 129 с., *Религия (Неконфесионално обучение)* – 133 с.

Обучението и по трите програми и избираемо с хорариум 1 ч. седмично от 1 до 12 клас. Право да преподават тези предмети имат учители по богословие, а също така учители по философия и история, ако завършат успешно едногодишна квалификация, легитимирана от МОН. За програмите *Религия (Православие)* и *Религия (Неконфесионално обучение)* партньор на МОН за тези квалификации е Богословски факултет на СУ „Свети Климент Охридски“ в партньорство с Философски факултет. Първата такава квалификация беше проведена през учебната 2021/2022 г. и в нея участваха 30 учители от цялата страна.

Структура на програмата.

Учебната програма *Религия (Неконфесионално обучение)* има следната тематична структура по класове:

- I. Клас – Религия (Благонравие).
- II. Клас – Религия (Благонравие).
- III. Клас – Религия (Благонравие).
- IV. Клас - Религия (Благонравие).
- V. Клас - Религия (История на религиите).
- VI. Клас - Религия (Храмова култура).
- VII. Клас - Религия (Свещени места и святи личности).
- VIII. Клас - Религия (Свещени текстове).
- IX. Клас – Религия (Световни религии).
- X. Клас- Религия (Религиозна етика).
- XI. Клас- Религия (Религиозна антропология).
- XII. Клас - Религия (Религиозна естетика).

Философският елементи. За разлика от предишните форми на преподаване на *Религия* (1878-2018), още в Програма 2008 г., а след това и в Програма 2018 г. беше

възприет подход, който съдържа както експлицитни, така и имплицитни философски елементи.

Първо, за отправна точка беше приет „*жизненият свят на детето*“. Съдържанието не трябваше да бъде „опростена“ догматика или „адаптиран“ катехизис, а да е непосредствено свързано с теми, които са част от днешния „жизнен свят на детето“. Затова в никой от класовете не се следва нито библейска, нито догматична тематика. Нещо повече. Религиозната тематика не се приема като първоначална – напр. „храмово действие“ (Флоренски) или календарно събитие от религиозния календар. Напротив, до тази тематика се достига, но благодарение на екзистенциална среща в жизнения свят на детето. Тук може би е уместно да направим една историческа препратка. Някои от ранните християнски апологети като Татиан (Quasten, I, 221) критикуват елините, че само търсят истината, докато преимущество на християните е в това, че те започват живота си с истината и задачата им е да съобразят живота си с вече дадената в Откровението истина и да го уподобят на нея (*теозис*). Подобна е ситуацията с децата, но в нея няма място за укор, защото тази аналогия е оправдана от дължимата модерна толерантност и спецификата на програмата – неконфесионалност.

Второ, този жизнен свят се разглеждаше през негови *всекидневни ситуации*, в които участва „група деца в комуникация“ (тук интересна корелация може да се направи с понятието „инстинктивна интерсубективност“ при Хусерл, вж. Pantev, 2020a). Тази група се мисли като спонтанно „питащо общество“ (съгласно теорията на Матю Липман от неговата инициатива и концепция „Философия за деца“), което се натъква на теми и проблеми, при чието решаване религиозното съдържание може да се яви като подкрепящо и подпомагащо за осъзнаване, разбиране и вземане на решения.

Например по програмата за първи клас *Религия (Благонравие)* се започва с темата „Доверие и приятелство“. В часа се описва ситуация, в която деца на тази възраст си говорят за това „кои са моите приятели“, което е честа тема при първокласниците. Към тях се приближава учител, който им разказва за един епизод от историята за учениците на Исус, с което им показва и ги убеждава, че „приятели са тези, на които се доверяваме“. Така показана връзката „доверие и приятелство“ въвежда лесно децата в темата за доверието.

Друг пример за ситуативно обучение в часовете по *Религия (Благонравие)* за първи клас е да се опише ситуация, в която група деца разговарят и едно от тях споделя, че го боли зъб. Детето признава, че се страхува да отиде на зъболекар, както настоява майка му, а друго дете от групата го убеждава, че макар при зъболекаря да боли, болката от кабинета на зъболекаря ще спре досегашната болка, която детето вече няколко дни изпитва. И тогава в разговора се намесва родител на едно от децата, който разказва библейска история, свързана с болка и страдание, с което поучава децата, че страданието може да бъде превъзможнато с оглед на нещо, което е по-важно – напр. страданията на Исус на кръста са спасителни за човека като Божие създание.

Трето, ситуациите, в които попада групата деца, се разкриват чрез *разкази* (наративистки подход). Тук може да видим приложение на херменевтичната теза за преимуществото, което има една разказана история пред представата или чистото знание, когато искаме да разберем нещо. За децата е естествено да се вживяват спонтанно в една разказана история и по този начин не само да разбират по-добре смисъла, който тя носи, но и да удържат този смисъл по-трайно и да го използват за разбиране на аналогични жизнени ситуации.

Четвърто, в наименованията на учебните предмети по класове има експлицитна философска дисциплинарна терминология: *Религиозна етика* (X клас), *Религиозна антропология* (XI клас), *Религиозна естетика* (XII клас).

Пето, съзнателно е търсена тематична корелация по класове между програмата по *Философия* (8-12 клас, включително профил *Философия* 11-12 клас) и посочените в предишния абзац дисциплини от програма *Религия*. В часовете по *Философия* теми от *Етика* се изучават в IX клас, а темите от *Религиозна етика* идват година по-късно като една версия на конкретна спрямо общата етика. Темата за човека присъстват в програмите на X клас от предмета *Философия* и в XI клас на профилиращи дисциплини (*История на идеите*, *Култура на мисленето*). *Естетика*, обща (като част от профилиращата дисциплина *Философия и ценности*) и религиозна, присъстват заедно в последния XII клас.

Седмо, философски понятия се използват като тематични единици още в първите четири години от Програмата, когато се изучава предмета *Благонравие*. Те са разпределени по класове както следва:

I клас: Доверие и приятелство, Доверие и вяра, Щедрост, Грижа.

II клас: Състрадание и милосърдие, Доброта и задължения, Уважение и почит, Любов към ближния.

III клас: Чистота и святост, Умереност и смирение, Търпение и дълг, Надежда.

IV клас: Вяра и суеверие, Тема: Прошка, Справедливост и солидарност, Мъдрост.

Както лесно се вижда всички понятия, които определят основното съдържание на предмета *Благонравие*, са от речника на философската етика. Тяхното „дефиниране“ чрез жизнени ситуации е добро въведение във философичността на мисленето, което децата откриват спонтанно и чрез методологията на *Философия за деца*.

Програма *Религия (неконфесионално обучение, 1-12)* клас добавя над 400 часа в училищния хорариум, с който един учител по философия може да разполага. Когато прибавим тези часове към часовете на *Философия* 8-10 клас (140 ч.), часовете по *Гражданско образование* 11-12 клас (70 ч.) и часовете от профил *Философия* 11-12 клас (350 ч.), изучаван понастоящем в над 80 училища, ще получим близо 1000 часа, което е над изискваните часове за едно учителско място. При това тези числа се отнасят само за една паралелка, а в огромната си част училищата имат 2, 3 и повече паралелки. Което ни води до извода, че благодарение на програма *Религия (неконфесионално обучение)* философското поле в училище е значително увеличено и благодарение на това България днес е с лидерска позиция в света в този аспект.

ЛИТЕРАТУРА

Градев, В. (2013). *Това не е религия*. С., Фондация Комунитас.

Друмева, В. (2015). *Добрата дума : разкази за Бога и вярата за деца и юноши*. С., Благо слово.

Катехизис на Католическата църква. (2002). С., Католическа църква в България.

Калнев, М. (1921). *Закон Божии*. С., Слънце.

Калнев, М. (1923). *Вероучение*. С., Сава Годоров.

Кант, И. (1997). *Религията в границите на самия разум*. Прев. Валентин Канавров. С., Изд. „Отворено общество“.

Коев, Т. (1983). *Православен катехизис*. С., Синодално издателство.

- Коев, Т.** (1997). *Учебно помагало по благонравие*. За учениците от НУКК II-IV кл. С., Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1997.
- Колев, И.** (2021). Към метафизика на задълженията. – В: *Етически изследвания*, бр. 6, кн. 2, 2021.
- Легкоступ, М.** (и др.). (2019). *Религия (Християнство-Православие)*. Учебник на първи клас. С., Българска православна църква-Българска патриаршия.
- Раденков, В.** (2010). *Есхатологията в мисленето на Карл Шмит и Валтер Бенямин*. С., Университетско издателство "Св. Климент Охридски".
- Теохаров, В.** (2018). *Метафизика и психология на духовните възрасти*. С., Университетско издателство „Свети Климент Охридски“.
- Трайкова, А.** (2021). Дългът според Адам Смит. – В: *Етически изследвания*, бр. 6, кн. 2/2021.
- Фукуяма, Ф.** (1997). *Доверие. Обществените ценности и създаването на благосъстояние*. С., РИВА.
- Хегел, Г. В. Фр.** (2010). *Лекции по философия на религията*. Прев. Генчо Дончев. С., Изток-Запад.
- Jaspers, K.** (1962). *Der philosophische Glaube*. München: R. Piper & Co.
- Heidegger, M.** (1995). *Phänomenologie des religiösen Lebens*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Lipman, M.** (1980) *Philosophy in the Classroom*. Temple University Press.
- Pantev, B.** (2020) Husserl's Theory of Communication. – In: *Theory, Culture & Society* 0(0) 1–2. Volume 37, Issue 6.
- Pantev.** (2020). *Universality, spectrality, proximity: The cinematic faces of Europe's other*. Northern Lights: Film & Media Studies Yearbook, Volume 18, Issue 1, Jan 2020.
- Quasten, J.** (1986). *Patrology*. Vol. I-V. Ave Maria Press.
- Radenkov, V.** (2012). Aufhalten und Aufschub: über die Wahlverwandschaft in der Differenz zwischen Carl Schmitt und Walter Benjamin. – In: *Philosophia: E-Journal of Philosophy and Culture*, 1-2012.